

Omhoog die hei!

Kerels van graniet moeten het geweest zijn, de mannen die hun brood verdienden aan de heistelling. Het beuken van de palen in de drassige grond was zwaar en gevaarlijk werk. De mannen stonden tot hun knieën in de zompige aarde, terwijl het onheil letterlijk en figuurlijk boven hun hoofd hing.

Later heide men met stoommachines, maar heel vroeger was heien loodzwaar handwerk. Een groep van rond twintig man trok het heiblok omhoog en om de krachten te bundelen en het ritme vast te houden werden rijmpjes en liedjes ten beste gegeven. Overigens waren die verzen vaak van bedenkelijk allooi, want de combinatie mannen, palen en indrijven is daar natuurlijk suggestief genoeg voor.

Het ritme bij het zingen zorgde voor de gelijke tred bij het optrekken en weer laten vallen van het heiblok. Daarbij was een centrale rol weggelegd voor de heibaas. Het heien begon met zijn openingszin: 'Een, twee, drie, haal op die hei!' en eindigde met een donderend slotakkoord na: 'Strijk en zet'. En heibazen, dat waren ze: de drie zoons van Meindert Tjallings van der Woude en Froukje Minnes Weima: Minne (1857-1942), Tjalling (1862-1929) en Hendrik (1868-1900).

De familie is die periode nog niet helemaal vergeten. En daar zijn goede gronden voor, want het heikwerk bracht de familie na vele eeuwen in Friesland om utens - in de meeste gevallen definitief. Er zijn ook nog tastbare bewijzen van die periode in de familiegeschiedenis: bij ons thuis staat het geldkistje van de drie broers (met innige dank aan Meindert en Grietje van der Woude te Haskerdijken). Bovendien weten de nazaten van Hendrik, dat hij omkwam bij een tragisch ongeval tijdens werkzaamheden aan de spoorbrug over de Potmarge te Leeuwarden. Wie de vertellingen over die heibazen goed beluistert, dient zich te realiseren dat er verzinnsels in schuilen. De lust tot fabuleren is ook onze familie wel een beetje eigen. Toch schuilt er evenzeer een kern van waarheid in al die sterke verhalen.

In mijn tak (nakomelingen van Minne) wordt bijv. nog altijd smeug verteld over de bouw van de sluizen van IJmuiden. Mijn overgrootvader, Meindert (geboren 1881), zou daar als jonge knaap met zijn vader en 'omkes' nog aan meegewerkt hebben. Het werd nooit zo duidelijk gezegd, maar op de één of andere manier had ik altijd de indruk, dat er zonder de inbreng van onze familie helemaal niets gebouwd zou zijn. Tijd om eens uit te vissen, hoe groot die Van der Woude-bijdrage aan de strijd tegen het water nu precies geweest is.

Vol goede moed toog ik daarom naar Haarlem. Ik ging op bezoek bij het Rijksarchief van Noord-Holland, waar de archieven van Rijkswaterstaat bewaard worden.

Luttele minuten na mijn aanvraag trof ik een manshoge stapel paperassen op mijn tafel. Geen index, dat begon goed. Het betekende dat ik op goed geluk de stapel te lijf moest. Maar ja, de naam Van der Woude zou ik ongetwijfeld bij waterbouwkundige werken van formaat aantreffen: de verhalen vooraf spraken immers boekdelen.

Enfin, u begrijpt het al. Ik zal dit lange verhaal dan ook kort maken: nergens in die archieven vond ik iets terug over de broers. Het verhaal ging, althans in onze tak, altijd over werk aan de Oranjesluizen. Dat nu kan zeker niet waar zijn. Die sluizen werden namelijk gebouwd aan het eind van de zestiger jaren van de negentiende eeuw.

Minne, Tjalling en Hendrik waren toen simpelweg nog te klein. Ze hebben vermoedelijk wel meegewerkt bij een ander omvangrijk project, de aanleg van de 'Groote Schutsluis' te IJmuiden. Rond 1890 begon Rijkswaterstaat daar met het uitbreiden van de sluis- en havenwerken. En de moderne tijd deed haar intrede: er bestaan namelijk foto's van die werkzaamheden. Een afbeelding d.d. 2 oktober 1890 laat vanuit vogelperspectief een heistellage zien. Maar laat ik maar niet fabuleren: in werkelijkheid zijn de poppetjes onherkenbaar klein. De foto geeft, hoe dan ook, goed weer in welke barre omstandigheden heibazen daar hun werk deden.

De hoofdaannemer van het immense karwei was de Amsterdammer B. van Buuren. Zijn firma kon het werk doen voor 1.634.964 gulden - ongetwijfeld in die dagen een gigantisch bedrag. Nergens in de bescheiden rond Van Buuren is echter een vermelding te vinden van contracten met onderaannemers.

Wel staan alle materiaal- en loonkosten opgesomd. Daarbij staan ook de lonen van heibazen en machinisten vermeld. Een heibaas verdiende 33 ½ cent per uur, terwijl een arbeider 23 ½ cent ontving.

De conclusie van dit stuk mag duidelijk zijn: rijk zijn ze er niet van geworden en er is geen sprake van een prominente waterbouwkundige rol voor de heikende Van der Woudebroers.

Jammer, maar helaas. Wat rest is een stevig staaltje sterk verhaal. Dat zit geheid.

Eerder gepubliceerd in: 11 en 30 (mededelingenblad Nederlandse Genealogische Vereniging, afdeling Friesland), jrg. 9, nr. 1, januari 2004, pp. 552-553. Themanummer 'Sterke verhalen'. Citeren staat vrij, maar dan uiteraard met bronvermelding.